

**UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTA
DJECE I MLADIH**

ZBORNİK RADOVA

**IMPROVING THE QUALITY OF LIFE
OF CHILDREN AND YOUTH**

**VI MEĐUNARODNA NAUČNA KONFERENCIJA
„DRUŠTVENE DEVIJACIJE“
VI INTERNATIONAL SCIENTIFIC CONFERENCE
“SOCIAL DEVIATIONS”**

**UNAPREĐENJE KVALITETA ŽIVOTA DJECE I MLADIH
ZBORNIK RADOVA
IMPROVING THE QUALITY OF LIFE OF CHILDREN AND
YOUTH**

Banja Luka, 2021. godine

Izdavač:

**Centar modernih znanja, Banja Luka
Resursni centar za specijalnu edukaciju, Beograd**

**Glavni i odgovorni urednik:
Prof.dr Nebojša Macanović**

Urednici:

**Prof. dr Jagoda Petrović
*Fakultet političkih nauka
Univerzitet u Banjoj Luci***

**Prof.dr Goran Jovanić
*Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju
Univerzitet u Beogradu***

Naučni odbor:

Akademik prof.dr Miodrag Simović (Banja Luka–BiH), prof.dr Vanda Hajkova (Prague-Czech Republic), prof.dr Milenko Kundačina (Mostar-BiH), prof.dr Olga B. Mikhailova (Moscow – Russia), prof.dr Aleksandar Jugović (Beograd – Srbija), prof.dr Jasminka Zloković (Rijeka-Hrvatska), prof.dr David Ferenc (Pécs-Hungary), prof.dr Velimir Rakočević (Podgorica – Crna Gora), prof.dr Snežana Mojsoska (Skopje-Makedonija), prof.dr Oliver Bačanović (Skopje-Makedonija), prof.dr Jurka Lepičnik Vodopivec (Koper-Slovenija), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), prof.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), prof.dr Anita Zovko (Rijeka-Hrvatska), prof.dr Nives Ličen (Ljubljana-Slovenija).

Recezentски odbor:

Prof.dr Goran Bašić (Växjö-Švedska), prof.dr Muhamed Omerović (Tuzla-BiH), prof.dr Jagoda Petrović (Banja Luka-BiH), prof.dr Refik Čatić (Zenica-BiH), prof.dr Vladimir Stojanović (Banja Luka-BiH), prof.dr Tatjana Gerginova (Skopje-Makedonija), prof.dr Petar Rajčević (K. Mitrovica-Srbija), prof.dr Veselin Mićanović (Nikšić-Crna Gora), doc.dr Nada Šakotić (Nikšić-Crna Gora), doc.dr Andreja Hočevar (Ljubljana-Slovenija), doc.dr Nikolina Grbić- Pavlović (Banja Luka-BiH), doc.dr Slobodan Simić (Banja Luka-BiH), prof.dr Goran Nedović (Beograd-Srbija), prof.dr Dragana Bašić (Banja Luka-BiH), doc.dr Kristina Bobrek Macanović (Banja Luka – BiH), prof.dr Goran Jovanić (Beograd-Srbija), prof.dr Vildana Pleh (Sarajevo- BiH), prof.dr Jasminka Zloković (Rijeka-Hrvatska), prof.dr Gordan Radić (Mostar – BiH), prof.dr Nebojša Macanović (Banja Luka-BiH), doc.dr Mirjana Đorđević (Beograd-Srbija).

**Lektor i korektor:
Kristina Bobrek Macanović**

**Tehnička priprema:
Danijel Jović**

**Štampa:
Markos**

**Za štampariju:
Igor Jakovljević**

**Tiraž:
200**

KVALITET ŽIVOTA KROZ PRIZMU KOREKTIVNO-REHABILITACIONIH PROGRAMA ZA MLADE U SUKOBU SA ZAKONOM

*Goran Jovanić*²⁹²

Vanredni profesor, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Vera Petrović,²⁹³

Asistent, Univerzitet u Beogradu, Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Apstrakt: Polazeći od definicije grupe eksperata Svetske zdravstvene organizacije, kojom se kvalitet života definiše kao percepcija pojedinaca o sopstvenom položaju u životu u kontekstu kulture i sistema vrednosti u kojima žive, kao i prema svojim ciljevima, očekivanjima, standardima i interesovanjima, možemo konstatovati da tako širok koncept čine fizičko zdravlje pojedinaca, psihološki status, materijalna nezavisnost, socijalni odnosi i njihovi odnosi prema značajnim karakteristikama spoljašnje sredine. Primena ovako definisanog koncepta kvaliteta života na populaciju mladih u sukobu sa zakonom u institucionalnom tretmanu, ukazuje da se razvoj ideja i prakse društvenog reagovanja na prestupništvo mladih, odrazio vremenom i na pomeranje fokusa te reakcije sa kaznenog reagovanja ka društvenoj zaštiti, obrazovanju, lečenju, profesionalnom usmeravanju i rehabilitaciji u cilju eliminacije rizičnih faktora delinkvencije i jačanju prosocijalnih obrazaca ponašanja. Korektivno-rehabilitacione institucije za tretman mladih u sukobu sa zakonom pružaju različite programe šticeenicima tokom njihove inkarceracije. Ponuđeni programi obuhvataju širok spektar usluga i intervencija, uključujući lečenje zavisnosti od psihoaktivnih supstanci, očuvanje somatskog i mentalnog zdravlja, obrazovanje i profesionalno osposobljavanje, redukciju agresivnosti i drugih oblika asocijalnog i antisocijalnog ponašanja. Uključivanjem u navedene programe za mlade prestupnike, nastoji se poboljšati kvalitet života ove populacije, otklanjanjem kriminogenih dinamičkih faktora i stvaranjem preduslova za prosocijalan život u institucionalnom i postinstitucionalnom okruženju. Redukcijom recidivizma ostvaruje se i sekundarni cilj, odnosno povećanje javne bezbednosti zajednice u koju se integrišu po napuštanju korektivne institucije. Cilj rada je da se eksploracijom različitih pozitivnih iskustava i efekata primenjenih programa ukaže na aplikativne mogućnosti primene institucionalnih programa za mlade u sukobu sa zakonom u ovdašnjim uslovima.

Ključne reči: *kvalitet života, mladi u sukobu sa zakonom, tretman, recidivizam.*

Uvod

Evolucija ideja i prakse kaznene reakcije, uslovljeni razvojem civilizacije, uticali su na modifikaciju državne reakcije prema učiniocima krivičnih dela, a naročito kada su u pitanju mladi, odnosno deca, maloletnici i mladi punoletnici. Fokus društvene reakcije se pomerao od eliminacije, surovosti, nehumanosti, patnje, zastrašivanja, preko intencije da se kaznena reakcija ublaži, izdvoji od reakcije prema punoletnim prestupnicima, pa sve do nastojanja da se kazna individualizuje i prilagodi osobenostima mlade osuđene osobe. Nezavisno od perioda civilizacijskog razvoja, intencija je bila konstantna. Kazna treba da utiče na prestupnika da ne čini nova krivična dela, a poželjno je da i drugi koji nisu činili prestupe, ostanu u ravni društveno odobrenog ponašanja, da se uzdrže od činjenja bilo kakvog kažnjivog delovanja. Epohe razvoja i društveno istorijski konteksti pojedinih geografskih područja su oblikovali modalitete, finese i centralne tokove ideja i prakse stvarajući trajnije ili

²⁹² goranjovanic@fasper.bg.ac.rs

²⁹³ verapetrovic@fasper.bg.ac.rs

kratkotrajnije eksperimente, otklone, zablude i ekskluzivitete, sa manjim ili većim efektima na redukciju recidivizma (Jovanić, 2017).

Stari koncepti, strategije, organizacija i metode rada sa mlađom populacijom prestupnika, postepeno postaju prevaziđeni i neprimenljivi u kontekstu novih društvenih odnosa aktuelnog vremena, ideja, normativnih rešenja i položaja mladih. Suštinske promene i unapređenja su se nametnula i kao uslov za „spasavanje onoga što se spasti može“ ali i kao uslov za hvatanje koraka u procesima „evropskih integracija“, odnosno ispunjavanja uslova za pridruživanje Evropskoj uniji (Ilić i Jovanić, 2006).

S obzirom na redukciju broja ustanova i regionalnu disproporciju u razmeštaju institucija za institucionalni tretman mladih u sukobu sa zakonom u Srbiji, može se reći da je malo toga sačuvano, da je deinstitucionalizacija prevagnula iznad nastojanja da se izađe u susret potrebama za tretmanom mladih prestupnika, ustanovljavanjem i realizacijom tretmanskim institucionalnih programa, usmerenih na dinamičke faktore prestupništva mladih. U situaciji kada su u Vojvodini ugašene dve poslednje preostale institucije za tretman mladih u sukobu sa zakonom, izlišno je očekivati napredak u tom domenu. Nakon ukidanja ustanove i u Negotinu, u Srbiji je preostalo svega pet ustanova za izvršenje zavodskih vaspitnih mera i kazni (Beograd, Niš, Knjaževac, VPD Kruševac i KPZ za maloletne i mlađe punoletne u Valjevu).

S druge strane, redukovani broj institucija zavodskog karaktera za tretman mladih, pruža mogućnost adaptacije istih na savremene izazove u skladu sa specifičnostima i programskim potrebama mladih u sukobu sa zakonom, za uvođenje specijalizovane programske ponude, za obuku vaspitačkog osoblja za realizaciju specifičnih programa tretmana, kontrolu kvaliteta rada i evaluaciju programskih efekata. Stoga ćemo, eksploracijom različitih pozitivnih iskustava i efekata primenjenih programa u sličnim institucijama u svetu, ukazati na aplikativne mogućnosti primene institucionalnih programa za mlade u sukobu sa zakonom, u ovdašnjim uslovima.

Efektivnost tretmanskih programa za mlade u sukobu sa zakonom

Sve više je napisano u literaturi o opštim pitanjima efektivnosti institucionalnih i programa tretmana u zajednici, usmerenih na redukciju recidivizma kriminaliteta i prestupništva mladih. Ova literatura ima za cilj da identifikuje pristupe, programe, intervencije ili njihove elemente koji su empirijski povezani sa redukcijom nezakonitog ponašanja mladih. Iako postoji znatna količina informacija o različitim pristupima i programima, postoji vrlo malo podrške praktičarima o tome kako da osmisle i primene programe koji će verovatno biti efikasni u smanjenju ponovnog kršenja zakona. Kada se intervencije zasnovane na dokazima ponavljaju na lokalnom nivou, one se mogu izmeniti tako da najbolje odgovaraju lokalnim uslovima. Iako su ove promene možda neophodne, one mogu umanjiti efikasnost intervencije (Pooley, 2020). Iako postoji konsenzus u literaturi da nijedna intervencija neće funkcionisati za sve mlade prestupnike u svim kontekstima, postoje zajedničke karakteristike efektivnih programa koji su dosledno povezani sa redukcijom recidivizma (Prior & Mason, 2010). Identifikovanje i opis ovih komponenti programa predstavlja dragocen doprinos našem razumevanju, kako da se uverimo da su novi i postojeći programi za mlade počiniocima krivičnih dela u skladu sa principima oblikovanja i implementacije programa zasnovanih na empirijskim dokazima.

Kako napominje autor (Pooley, 2020), ovo je posebno važno za razvoj novih odgovora na sankcionisanje mladih, uključujući i nove izazove i trendove kriminala. U nedostatku jake baze dokaza koja bi vodila kreatore politike i praktičare u izboru inicijativa za smanjenje kriminalnog recidivizma, važno je imati reper na osnovu kog se može uporediti razvoj novih programa. Sistematski pregled koji daje autor (Pooley, 2020), konsolidujući nalaze iz istraživanja, kako bi identifikovao zajedničke komponente efektivnih programa za mlade prestupnike, koji se odnose na dizajn, isporuku i implementaciju. Autor (Pooley, 2020) se u radu bavi istraživačkim pitanjima: Koje su karakteristike dizajna, isporuke i implementacije programa tercijarne prevencije, koje su povezane sa redukcijom recidivizma kod mladih; Kako se ove programske komponente mogu primeniti za povećanje efektivnosti tercijarnih programa namenjenih mladim prestupnicima?

Studija (Pooley, 2020) je proizašla iz većeg sistematskog pregleda literature koja se bavi odgovorom na Martinsonovo (1974) pitanje 'what works' u redukciji kažnjavanja mladih prestupnika. Studije su uključivane ukoliko sadrže informacije o programima tercijarne prevencije koji se sprovedu u Australiji ili drugim razvijenim zemljama, za mlade od 10 do 25 godina, koji su došli u kontakt sa

maloletničkim ili krivičnim pravosudnim sistemima. Uključene studije su izvestile o najmanje jednoj kvantitativnoj ili kvalitativnoj meri ishoda u vezi sa recidivizmom, kao što su prevalencija, učestalost, ozbiljnost, svestranost ili vreme do prvog ponovnog pojavljivanja u evidenciji pravosuđa. Literatura je bila fokusirana na uključivanje pregleda studija objavljenih na engleskom jeziku, od januara 2009. godine do oktobra 2019. godine u naučnim časopisima ili u evaluacionim izveštajima. Izuzeta je literatura o evaluaciji programa primarne ili sekundarne prevencije. Isključena je takođe i literatura koja nije objavljena na engleskom jeziku ili je objavljena pre 2009. godine. Takođe su isključeni teorijski članci, audio/vizuelni fajlovi i članci u novinama i časopisima (Pooley, 2020).

Pretragom naučnih baza podataka, isti autor (2020) je identifikovao ukupno 447 knjiga, članaka u časopisima i vladinih izveštaja. Trideset tri duplikata su uklonjena, 85 studija je isključeno jer su sadržale osvrte ili ocene programa primarne ili sekundarne prevencije, ili su bile audio/vizuelne datoteke ili članci u novinama/časopisima. Preostalih 329 studija je uzeo za dalju analizu. Sekundarni skrining sproveden je pregledom studija u potpunosti. Tokom ovog procesa, isključene su dodatne 182 studije, jer su bile objašnjene ili teoretske, nisu izveštavale o nalazima za mlade od 10 do 25 godina, ili zato što su bile ocene određenog programa i zamenjene su evaluacijom istog programa, često od istih autora, sa većom metodološkom strogošću. Od preostalih 147 studija obuhvaćenih sistematskim pregledom, 44 (30%) su sadržale informacije o implementaciji, dizajnu i realizaciji programa. Konačni uzorak od 44 studije predstavlja osnovu za studiju ovog autora (Pooley, 2020). Svih 44 studija pružile su dokaze da su jedna ili više komponenti programa povezane sa efikasnošću programa. Kada se utvrdilo da su programi efikasni, programske komponente su povezane sa redukcijom recidivizma. Kada se utvrdilo da su programi neefikasni, odsustvo programskih komponenti bilo je povezano sa povećanjem recidivizma. Primarna mera recidivizma je bila prevalencija. U sve 44 studije, povezivana je barem jedna komponenta programa sa efikasnošću. U literaturi je identifikovano devet programskih komponenti koje su imale pozitivan odnos prema efikasnosti programa: teorijska utemeljenost programa koji se fokusira na promenu ponašanja mladih prestupnika; rizik od ponovnog kršenja zakona; procena rizika, potreba i responzivnosti (RNR); kulturalna senzitivnost; vernost; doziranje programa; odnos praktičar-klijent; koordinacija unutar i među agencijama i evaluacija rezultata primenjenog programa. Ove karakteristike dizajna, isporuke i implementacije se međusobno ne isključuju (Pooley, 2020).

Programi obrazovanja i profesionalnog osposobljavanja u korektivno-rehabilitacionom ambijentu

Činjenica je da osuđeni, naročito pripadnici mladih populacija, imaju niži nivo obrazovanja i manje profesionalnih kompetencija u odnosu na opštu populaciju, što je globalni problem, kako u inostranim penalnim sistemima, tako i u našim uslovima (Jovanić i Ilijić, 2015). S obzirom da je reč o mladim prestupnicima, koji tek treba da, po izlasku u svet slobode, preuzmu i radne uloge, nastavljajući život u okviru legalnih tokova sticanja prihoda, kao sastavni deo rehabilitacionog tretmana, organizuju se programi profesionalnog osposobljavanja mladih, kako bi se mogli radno angažovati tokom izvršenja zatvorske kazne, a ujedno povećati i šanse za bolje zaposlenje po izlasku na slobodu (Petrović i sar., 2017). S obzirom da se na institucionalnom zavodskom tretmanu često nalaze mladi sa različitim problemima u procesu učenja i sticanja kvalifikacija, preporučuju se i primenjuju različiti pristupi i didaktički postupci, usmereni na poboljšanje pažnje, kvalitet i brzinu čitanja, pamćenja i razumevanja pročitane (Brooks, 2016). Isti autor (Brooks, 2016) opisuje 32 sheme za poboljšanje čitanja i/ili pravopisa dece uzrasta od 5 do 11 godina, sedam za povećanje pismenosti na prelasku iz osnovne/srednje škole, 16 namenjenih učenicima od 11 do 14 godina, pet se fokusira na poboljšanje kompozicionog aspekta pisanja za decu od 5-14 godina, 15 za decu sa posebnim obrazovnim potrebama, uključujući disleksiju, i šest za mlade od 14-18 godina, uključujući i mlade u sukobu sa zakonom. Autor (Brooks, 2016) navodi i specifične ciljeve ovih shema, kao što su: motivisati mlade ljude da čitaju; povećati njihovo uživanje u čitanju i poboljšati njihove veštine čitanja; pomoći mladim ljudima da izaberu odgovarajuće lektiru i da je shvate kroz diskusije i druge aktivnosti; podsticanje samopouzdanja i samopoštovanja mladih ljudi da istražuju različite materijale za čitanje; čitaju sami i kreću se po dostupnim uslugama kao što su biblioteke (Brooks, 2016, str. 267).

U situaciji kada se u Srbiji najavljuje primena dualnog obrazovanja, interesantno je ukratko prikazati iskustva sličnog zatvorskog programa pod nazivom Free Venture (Petrović i sar., 2017).

Autori, kroz eksploraciju programa, napominju da je reč o programu obuke u simulaciji realnih uslova proizvodnje, tržišta, investiranja, rukovođenja, marketinga i raspodele (Petrović i sar., 2017, str. 507), koji omogućava revitalizaciju zatvorske industrije i pretvaranje osuđenih od besposlenih u produktivne. Za učešće u Free Venture programu potrebno je da osuđeni budu izloženi realnom radnom okruženju, da delimično državi nadoknade troškove svog zatvaranja, poreza i socijalnih troškova, kao i troškove restitucije žrtvama, da se postepeno pripreme za otpuštanje, obaveza finansijskih prestacija treba sa države da se prebaci na osuđene, da se usmere naponi i sredstva podsticaja u zapošljavanje osuđenog nakon otpuštanja, zatvorska industrija treba da dobije finansijski podsticaj radi uspešnije reintegracije osuđenih i treba da bude samoodrživa, da posluje sa profitom (Petrović i sar., 2017). Sedam država SAD prihvatilo je da primenjuje program Free Venture, sa obavezom evidentiranja uspešnih i neuspešnih rezultata u sprovođenju. Program je 2005. godine proglašen za jedan od 50 najuspešnijih. Od 1985. godine, kroz ovaj program je uspostavljena partnerska saradnja sa poslodavcima, tako da se proizvodi iz zatvora nalaze u slobodnoj prodaji na tržištu. Programom je omogućeno da osuđeni iskuse realne uslove poslovanja kroz svrsishodne poslove. Učešće u programu omogućilo im je da steknu veštine koje će im koristiti nakon povratka u zajednicu. Odeljenja koja posluju kroz Free Venture program plaćaju porez i restituciju žrtvama, a novac koji preostane stavlja se na depozit, do izlaska na slobodu. Osnovni principi programa uklapaju se u reformatorske zahteve zvaničnika da se korektivno-rehabilitacione ustanove vrate osnovama, naročito lečenju i penalnoj rehabilitaciji mladih kategorija prestupnika (Petrović i sar., 2017, str. 507).

Programi usmereni na mlade nasilnike u korektivno-rehabilitacionom ambijentu

Nasilnički kriminalitet mladih prestupnika pleni pažnju stručnjaka i laika, kako zbog drastičnih posledica koje ostvaruje na pojedince, društvene grupe i društvo u celini, tako i na učinioca nasilnog delikta. Posledice nasilja po pojedince i društvo mogu biti drastične: gubitak života, teško narušeno zdravlje, invalidnost, enormni troškovi lečenja, odsustvovanje s posla, disciplinski prestupi za vreme boravka u korektivno –rehabilitacionoj ustanovi, uvećan strah javnosti od kriminaliteta, retributivnost građana ispoljena kroz zahteve građanstva za normativno postrožavanje, dosuđivanje i izvršenje strožih krivičnih sankcija. Cilj kažnjavanja u takvim slučajevima jeste primarno redukcija rizika nasilja, primenom adekvatnog programa tretmana pema nasilnim mladim prestupnicima. S obzirom da ova populacija najčešće biva sudski smeštena u korektivnu instituciju, ostaje dovoljno vrememena za procenu rizika za recidiv, planiranje, primenu i evaluaciju efekata primenjenih programa. Jedan od takvih programa je i Life Minus Violence-Enhanced (LMV-E) za mlade nasilnike osuđene na dugovremene kazne (Derbyshire et al., 2019). Studija koju je sprovedla ova grupa autora (2019) imala je za cilj procenu efektivnosti LMV-E programa. Rađena je na uzorku od N=21, početne starosti 16–17 godina. Ispitanici su bili osuđeni za nasilno krivično delo i imali su istoriju nasilja u zatvoru ili u zajednici. Poređenja pre i posle intervencije, predstavljala su rizik za buduće nasilje, mereno Strukturiranom procenom rizika od nasilja mladih (SAVRI; Borum et al., 2006, Psychological Assessment Resources Inc.) i promenama u upitnicima za samoizveštavanje, vezanim za tretman. Sankcije za dalju agresiju u instituciji ili nakon puštanja na slobodu, beležene su 12 i 24 meseca nakon programske intervencije.

SAVRI je identifikovao statistički značajno smanjenje u individualno-kliničkim i društveno-kontekstualnim skalama, sa značajnim veličinama efekata. Statistički značajne promene, sa umerenom veličinom efekta, zabeležene su u upitnicima za samoizveštavanje. Smanjenja su bila u mišljenju, fizičkoj i verbalnoj agresiji i ljutnji. Poboljšanja su bila u emocionalnoj svesti, regulaciji emocija i impulsivnosti. Praćenje je pokazalo povoljne stope agresije unutar zajednice i u instituciji. Autori studije (Derbyshire et al., 2019) iznose zaključke da je smanjenje rizika nasilja važno i ukazuju na opšte smanjenje rizika od agresije nakon ove intervencije. Značajno je da su učesnici takođe pokazali poboljšanje empatije, kao jednog od direktnih ciljeva tretmana. Promena vezana za tretman bila je višedomenska, u nekoliko oblasti kojima se intervencija bavila. Ova studija je stoga pronašla valjane dokaze o efektivnosti LMV-E u redukciji rizika od agresije za osuđene mlade prestupnike.

Intervencija za smanjenje nasilja, Life Minus Violence-Enhanced (LMV-E), predstavljena je Službi za starateljstvo mladih (Youth Custody Service) u Engleskoj 2011. Prvi put objavljena 2007. godine (Irska, 2007) i ažurirana na poboljšanu verziju 2009. godine, nakon početne evaluacije i povratnih informacija, ova intervencija se bavila mnogim navedenim argumentima. Na primer,

kognitivno ponašanje, crpi se iz modela opšte agresije (GAM), fokusirajući se na funkciju, a ne na prirodu agresije (Anderson & Bushman, 2002; Bushman & Anderson, 2002), obrađuje više domena, pod uticajem RNR pristupa, modela Good Lives (Ward, 2002) i pozitivne psihologije.

LMV-E primenjuje akademska i teorijska dostignuća u istraživanju agresije, posebno u pogledu društvene spoznaje, implicitne obrade, empatije, teorije učenja i razvojnih putanja tokom čitavog životnog veka. Motivacijski principi intervjuisanja čine značajnu komponentu stila predavanja facilitatora. LMV-E takođe uključuje obuku veština, posebno se fokusirajući na upravljanje emocijama i interpersonalne stilove komunikacije. Dinamički faktori rizika su usmereni unutar pojedinačnih i vršnjačkih domena, izvučenih iz teorije agresije, kako je artikulisao GAM. Ukratko, LMV-E ima za cilj da promeni GAM ulazne i obradive promenljive, kako bi se povećala verovatnoća neagresivnog izbora i time smanjila agresivnost (Derbyshire et al., 2019).

Sport u korektivno-rehabilitacionom ambijentu

Upotreba sporta kao razvojnog oruđa za mlade široko je proučavana. Međutim, jedan važan segment populacije koji je u velikoj meri zanemaren u ovom poslu, verovatno zbog svoje restriktivne i teško pristupačne prirode, jesu mladi iz maloletničkih korektivnih institucija. Zatvorena omladina predstavlja najmanje 1% od sve dece u Sjedinjenim Državama, koja se suočavaju sa složenim spektrom fizičkih, psihičkih i društvenih potreba. Poslednjih godina, istraživana je rehabilitaciona uloga sporta u zatvoru. Jedna linija istraživanja je istraživanje iskustava lidera programa koji vode programe zasnovane na sportu u zatvorskom okruženju, kako bi se prilagodili programi obuke instruktora i tako postigne bolji kvalitet programa. Stoga je istraživanje (Jacobs & Wahl-Alexander, 2021). ispitalo verovanja četiri studenta u samoeфикаsnost za vođenje sportskog programa liderstva i životnih veština u zatvoru za mlade. Podaci su uključivali nedeljne refleksije i periodične intervjue tokom dvogodišnjeg programa. Deduktivne analize ukazuju na to da su na uverenja učesnika uticala Bandurina (1977) četiri izvora samoeфикаsnosti sa odgovarajućim podtemama koje opisuju njihove nerve, uspone i padove, dobre dane, ubrzani rast, zajedničke identitete, zapažanja o zatvorskoj situaciji i podršku drugih. Trenutna studija (Jacobs & Wahl-Alexander, 2021) daje uvid u to kako pojedinci doživljavaju svoje kompetencije za vođenje sportskog programa u izuzetno nestabilnom okruženju.

U novije vreme, istraživači su ispitivali kako dobro osmišljeni sportski programi mogu da podstaknu pozitivan razvoj mladih, a posebno mladih iz marginalizovanih i ranjivih sredina (Riley et al., 2017). Pod okriljem razvoja mladih, zasnovanog na sportu (Holt et al., 2017), studije su obuhvatile znatne koristi koje sport može imati na mlade, poput psihološkog blagostanja, promene problematičnog ponašanja i sticanja socijalnih veština (Jacobs & Wahl-Alexander, 2021). Isti autori (2021) napominju da za mlade, koji doživljavaju obespravljenost zbog društvene nejednakosti (na primer, rasizma, klasne pripadnosti, seksizma itd.), kvalitetni sportski programi pružaju siguran prostor za povezivanje sa vršnjacima i za razvoj fizičkih i socijalnih veština (Jacobs & Wahl-Alexander, 2021).

Dostupnost rehabilitacionih programa u uslovima inkarceracije

Stopa recidivizma je visoka, uprkos očekivanjima da će segregacija prestupnika u korektivne ustanove i primena korektivno rehabilitacionih programa tokom izvršenja krivične sankcije, imati automatski uticaj na prestupnika u pravcu korenite promene ponašanja u prosocijalno, po izlasku na slobodu (Alper et al., 2018, str. 1). Rehabilitacioni programi se koriste kako bi se osuđenima pomoglo da steknu veštine i snage potrebne za uspeh u zajednici nakon puštanja na slobodu. Ipak, ove visoke stope recidivizma i dalje postoje. Ključno je pitanje (Edwards, 2021), zašto neki osuđeni nemaju koristi od ovih programa? Edwards (2021) pokreće i dodatno pitanje dostupnosti, mogućnosti pristupa osuđenih tim programima.

S druge strane, ova situacija nameće i dodatno pitanje prava osuđenih, vladinih obaveza, posvećenosti i sposobnosti da obezbedi ovaj pravni lek nisu jasni; na primer, u tekstu koji se odnosi na resurse za rehabilitaciju zatvorenika i opšti tretman, Murad (2017, p.1) je upitao: „Na šta zatvorenik ima pravo?“ Edwards (2021) napominje i da studije koje istražuju perspektive osuđenih nisu uobičajene. Ovaj istraživač (2021) je pokušao da razume pristup i upotrebu programiranja kroz objektiv zatvorenika. Stoga je sproveo fenomenološku, kvalitativnu studiju, koja je istražila 49

perspektiva osuđenih muškog pola. Edvardsovi nalazi (Edwards, 2021) ukazuju na to da je operativna struktura zatvora ometala pristup programima. Dodatno, na učesnike studije koji su doživeli blokiran pristup, došlo je do negativnog uticaja, jer nisu dobili potrebne rehabilitacione programe, a posebno su bili deprivirani činom lišenja prava na usluge tretmana (Edwards, 2021). Uloga zatvora je posebno važna jer su rehabilitacioni zatvorski programi, čiji proces često uključuje društvenu pokretljivost na više, primarna oruđa koja pomažu osuđenima da promene svoju životnu putanju u prosocijalnom smeru (Murad, 2017).

Stoga Braun i Klark (Braun & Clarke, 2020) ističu da logistika zatvorskih operacija može funkcionisati kao kapija koja određuje koji zatvorenici će imati mogućnosti za društvenu mobilnost prema gore, a koji ne. Tako, osim što jednostavno služi kao komponenta ishoda nejednakog krivičnog pravosudnog sistema, zatvorska organizacija takođe stvara unutarnju klasnu stratifikaciju među zatvorenima, blokirajući nekima pristup sredstvima za društvenu mobilnost i beg iz najnižeg društvenog sloja. Edwards (2021, p. 1129) ističe da njegov rad pomaže u razumevanju načina na koji društvene institucije mogu nenamerno stvoriti nejednakost, čak i potkopavajući njihovu svrhu.

Zaključak

U globalnim okvirima testiran je i implementiran veliki broj programa kako bi se odgovorilo potrebama mladih u sukobu sa zakonom. Iako postoji dosta dokaza koji podržavaju neke od ovih vrsta programa empirijski povezanih sa efikasnošću programa putem metodološki raznolikih studija sprovedenih u različitim kontekstima, sugerišući da otkrivaju široka, sveobuhvatna načela koja će voditi poboljšanju programa za mlade prestupnike. Gledano zajedno, nalazi ukazuju na to da su programi za počiniocima krivičnih dela za mlade najefikasniji kada se implementiraju kako je predviđeno i potkrepljeni jasno artikulisanom teorijom promena zasnovanom na dokazima. Ova teorija promene pomaže dizajnerima programa da identifikuju kako će program smanjiti ponašanja koja se ponavljaju i mehanizme koji leže u osnovi ove promene. Međutim, način na koji se program izvodi mora biti dovoljno fleksibilan da zadovolji individualne potrebe i okolnosti mladih ljudi koji su uključeni. Ovo uključuje sprovođenje RNR procena, povezivanje mladih ljudi sa odgovarajućim praktičarima sa kojima mogu da razviju pozitivne odnose, prilagođavanje aktivnosti prema kulturnom poreklu mladih ljudi i osiguravanje da mladi ljudi provode dovoljno vremena sa praktičarima kako bi iskusili dobrobit. Dodatno, moraju se poštovati kulturne specifičnosti podneblja kom su namenjeni takvi programi i primarno se mora omogućiti pristup i učešće toj vrsti usluga u institucionalnom tretmanu mladih u sukobu sa zakonom. Paralelno, inovacije programa u skladu sa evaluativnim rezultatima su preduslov očekivanja efektivnije redukcije recidivizma mladih u inkarceraciji.

Literatura

1. Alper, M., Durose, M. R., & Markman, J. (2018). *2018 Update on prisoner recidivism: A 9-year follow-up period (2005-2014)*. U.S. Department of Justice, Bureau of Justice Statistics. <https://www.bjs.gov/content/pub/pdf/18upr9yfup0514.pdf>
2. Anderson, C., & Bushman, B. (2002). Human aggression. *Annual Review of Psychology*, 53, 27–51. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.53.100901.135231>
3. Bandura, A. (1977). Self-efficacy: toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.84.2.191>
4. Braun, V., & Clarke, V. (2020). One size fits all? What counts as quality practice in (reflexive) thematic analysis? *Qualitative Research in Psychology*, 328-352. <https://doi.org/10.1080/14780887.2020.1769238>
5. Brooks, G. (2016). *What works for children and young people with literacy difficulties. The effectiveness of intervention schemes*. Greg Brooks.
6. Bushman, B., & Anderson, C. (2002). Violent video games and hostile expectations: A test of the General Aggression Model. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 28, 1679-1689. <https://doi.org/10.1177/014616702237649>
7. Derbyshire, J. M., Tarrant, E., Fitter, R., & Gibson, R. A. (2019). Evaluating treatment outcomes for young people participating in a high-intensity therapeutic violence intervention in the

English Youth Custody Service. *Legal and criminological psychology*, 24(1), 162-178. <https://doi.org/10.1111/lcrp.12142>

8. Edwards, K. (2021). Prisoners' Perspectives on Limited Rehabilitative Program Opportunities. *Qualitative Report*, 26(4), 1128-1149. <https://doi.org/10.46743/2160-3715/2021.4495>

9. Holt, N. L., Neely, K. C., Slater, L. G., Camiré, M., Côté, J., Fraser-Thomas, J., MacDonald, D., Strachan, L., & Tamminen, K. A. (2017). A grounded theory of positive youth development through sport based on results from a qualitative meta-study. *International Review of Sport and Exercise Psychology*, 10(1), 1-49. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1080/1750984X.2016.1180704>

10. Ilić, Z., i Jovanić, G. (2006). Rekonceptualizacija maloletničkog pravosuđa i transformacija institucija za tretman mladih u Srbiji – dostignuća i zablude. U D. Radovanović, (Ur.), „*Novo krivično zakonodavstvo: dileme i problemi u teoriji i praksi / XVIII seminar prava*“ (str. 497-506). Institut za kriminološka i sociološka istraživanja i Viša škola unutrašnjih poslova.

11. Jacobs, J. M., & Wahl-Alexander, Z. (2021). Self-Efficacy Experiences of Graduate Students Working in a Sport-based Leadership Program at a Youth Prison. *Child and Adolescent Social Work Journal*, 1-15. <http://doi.org/10.1007/s10560-021-00772-x>

12. Jovanić, G. (2017). *Kazni, zatvori, zaposlji*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

13. Jovanić, G., i Ilijić, Lj. (2015). Obrazovne potrebe i edukativni tretman osuđenih. U M. Vuković (Ur.), *Zbornik radova IX Međunarodnog skupa „Specijalna edukacija i rehabilitacija danas“* (str. 157-168). Univerzitet u Beogradu – Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju.

14. Martinson, R. (1974). What works?-Questions and answers about prison reform. *The public interest*, 35, 22-54.

15. Murad, P. (2017). *To what is a prisoner entitled? Sociology Lens*. <https://www.sociologylens.net/topics/crime-and-deviance/to-what-degree-humanity-is-a-prisoner-entitled/15200>

16. Petrović, V., Jovanić, G., i Luković, M. (2017). Efektivnost radnih programa u zatvorima – primeri pojedinih programa u SAD. *Specijalna edukacija i rehabilitacija*, 16(4), 491-516, <https://doi.org/10.5937/specedreh16-14182>

17. Pooley, K. (2020). What are the characteristics of effective youth offender programs?. *Trends and Issues in Crime and Criminal Justice [electronic resource]*. 604, 1-22.

18. Prior, D., & Mason, P. (2010). A different kind of evidence? Looking for ‘what works’ in engaging young offenders. *Youth Justice*, 10(3), 211–226. <https://doi.org/10.1177/1473225410381688>

19. Riley, A., Anderson-Butcher, D., Logan, J., Newman, T. J., & Davis, J. (2017). Staff practices and social skill outcomes in a sport- based youth program. *Journal of Applied Sport Psychology*, 29(1), 59-74. <https://doi.org/10.1080/10413200.2016.1179700>

20. Ward, T. (2002). Good lives and the rehabilitation of offenders: Promises and problems. *Aggression and Violent Behavior*, 7, 513–528. [https://doi.org/10.1016/S1359-1789\(01\)00076-3](https://doi.org/10.1016/S1359-1789(01)00076-3)

**THE QUALITY OF LIFE OF YOUNG OFFENDERS FROM THE VIEW OF
CORRECTIONAL REHABILITATION PROGRAMS**

Goran Jovanić²⁹⁴

Associate Professor, University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Vera Petrović,²⁹⁵

Assistant, University of Belgrade, Faculty of Special Education and Rehabilitation

Abstract: *Considering the definition made by a group of World Health Organisation experts which defines the quality of living as an individual's perception of their own position in life in the context of one's culture and the system of values, as well as their own goals, expectations, standards and interests, we may presume that such a vast concept is comprised of the individual's physical health, mental state, material independence, social relations and their views on significant features of their environment. Applying such concept of the quality of living on the population of youth offenders in institutional treatments, demonstrates that the development of ideas and practice of social reactions to youth offenders has influenced the shift of focus from punitive measurements towards social protection, education, treatment and professional guidance and rehabilitation with the aim of eliminating delinquency risk factors and reinforcing socially accepted behavioural patterns. Correctional rehabilitation institutions for young offenders' treatment offer various programs to their users in the course of their incarceration. The existing programs cover a wide range of services and interventions, including rehabilitation for drug users, preservation of physical and mental health, education and professional development, reduction of aggression and other forms of asocial and antisocial behaviours. Being included in such programs for young offenders tends to enhance the quality of life of this population by removing criminal dynamic factors and creating conditions for pro-social life within the institutions as well as the post-institutional environment. Recidivism reduction accomplishes a secondary goal as well, and that is to increase public safety of the community where the offenders are integrated after leaving the correctional institutions. The aim of this paper is to demonstrate the applicative possibilities of using youth offenders' institutional programs in local conditions, by exploring various positive experiences and effects of the applied programs.*

Key words: *quality of life, youth offenders, treatment, recidivism.*

²⁹⁴ goranjovanic@fasper.bg.ac.rs

²⁹⁵ verapetrovic@fasper.bg.ac.rs